

Ольховецький С. М. кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології, Уманський державний
педагогічний університет імені Павла Тичини
<https://orcid.org/0000-0001-9135-4872>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ПЛАНІВ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті презентовано варіант психолого-педагогічного супроводу формування професійних планів старшокласників шляхом впровадження профорієнтаційного курсу, який містив такі методи та форми роботи, як психодіагностика особистісних властивостей учнів старших класів, лекції, дискусії, бесіди, проблемні та творчі завдання, сюжетно-рольові й імітаційно-ділові ігри, а також професіографічні екскурсії. Запропонований курс складався із трьох розділів, які поетапно були спрямовані на поглиблення пізнання школярами власних особистісних якостей, цінностей та мотивів; розширення знань про різноманіття професій і специфіку вимог до спеціалістів; навчання навичкам самостійного пошуку необхідної інформації про певну професію та шляхи здобуття відповідної освіти.

Ключові слова: психолого-педагогічний супровід; формування; професійні плани; профорієнтаційний курс; старшокласники.

Вступ. Сучасний український ринок праці характеризується невідповідністю попиту і пропозиції на багато спеціальностей, орієнтацією на співробітництво із зарубіжними роботодавцями, а також нестачею бажаючих опанувати професії, спрямовані на розвиток безпосередньо державного сектора економіки. У зв'язку з цим старшокласникам вкрай важко самостійно здійснити правильний професійний вибір та сформувати адекватний професійний план. З метою допомогти учням старших класів визначитися щодо майбутньої професії та шляхів її здобуття необхідно впроваджувати психолого-педагогічний супровід, який сприятиме набуттю вмінь у школярів аналізувати власні особистісні особливості, потреби й цінності, вимоги до певної професії, а також розвиватиме їхні навички для досягнення успіху у майбутній професійній діяльності.

Мета дослідження – презентувати варіант психолого-педагогічного супроводу формування професійних планів старшокласників у формі профорієнтаційного курсу.

Теоретичне підґрунтя. Проблема ефективної підготовки молоді до трудової діяльності була актуальною вже давно та досліджувалась багатьма вченими. Є.І. Головаха наголошував на важливості взаємозв'язку життєвої мети та професійних очікувань, а також ціннісних орієнтацій та професійних планів. Вчений вважав, що

основними цілями профорієнтації є навчання школярів бачити цілісну картину свого професійного майбутнього, формувати конкретну програму досягнення професійних цілей з урахуванням актуальної життєвої ситуації [1].

М.І. Бех вказував на те, що неможливо сконструювати ефективний професійний план старшокласника без сформованого образу «Я-майбутній професіонал», метою якого є гармонізація у учнів суб'єктивно-оцінного ставлення до себе як до майбутніх спеціалістів та до професії, що уособлює певне середовище для особистісного розвитку й професійного становлення [2].

Сучасні українські вчені розглядають професійні плани як засоби досягнення професійних цілей як основних орієнтирів професійного шляху [3; 4; 5]. У зв'язку з тим, що стрімко змінюються умови та засоби навчання, ситуація на ринку праці, тенденції та популярність різних професій, не тільки старшокласники, а й педагоги та психологи відчують тривогу з приводу вчасної та ефективної допомоги учням у формуванні їхніх професійних планів. На сьогодні існують декілька перевірених та затверджених інтернет-платформ, де педагоги і психологи з досвідом регулярно презентують свої авторські доробки на тему профорієнтації старшокласників, рекомендують літературу щодо професійного самовизначення школярів, надають поради тощо [6; 7; 8].

Питання психології

Методи дослідження: психодіагностичні методики, тренінг, лекції, дискусії, сюжетно-рольові та імітаційно-ділові ігри, професіографічні екскурсії та ін.

Результати і обговорення. Психолого-педагогічний супровід формування професійних планів у учнів старших класів може здійснюється шляхом розробки та організації факультативного курсу «Перші кроки у світі професій», який містить інформацію про різноманітні професії та професіограми конкретних спеціальностей, насиченні профорієнтаційним матеріалом бесіди, лекції, соціально-дозвільні заходи.

Метою курсу є сприяння формуванню у старшокласників професійних планів, потреби у професіональній соціалізації; розвиток особистісних якостей, які необхідні для прийняття свідомого рішення щодо вибору професії. Завдання запропонованого курсу полягали у визначенні ціннісних орієнтацій учасників у зв'язку з обранням майбутньої професійної діяльності; забезпеченні інформаційної бази для здійснення професійного вибору учнями

старших класів; формуванні у школярів знань та практичних вмінь щодо самоаналізу, аналізу професій, співставлення своїх здібностей з вимогами професії, корекції варіантів професійного вибору; розвиток у старшокласників якостей та вмінь, які вони потребують для майбутньої успішної професійної діяльності. Відповідно до вказаної мети та завдань була сформована структура курсу та зміст занять.

Програма курсу складалась з трьох розділів: «Шлях до самопізнання», «Різнманіття світу професій», «Складові професійного успіху». Проведення занять вимагало застосування методів профорієнтаційної роботи та широкого спектру методичних засобів, а саме психодіагностичних методик, сюжетно-рольових та імітаційно-ділових ігор, тренінгів, проблемних ситуацій, професіографічного дослідження та екскурсій, проблемного викладу матеріалу, бесід тощо. Структуру курсу презентовано у таблиці 1.

Таблиця 1

Структура курсу «Перші кроки у світі професій»

Розділ. Тема	Зміст заняття	Форма, методи
Вступне заняття	Проблема вибору професії. Презентація змісту курсу	Лекція
Розділ 1. «Шлях до самопізнання»		
1.1. «Чому ми такі різні та навіщо?»	Характеристика особистісних якостей, властивостей, їх взаємовпливу та факторів розвитку. Значення усвідомлення своїх особистісних властивостей для вибору професії.	Лекція; Тренінг «Я»; Методика «16-ти факторний тест Кеттела»
1.2. «Особливості нервової системи, темпераменту, характеру у професійній діяльності»	Розкриття типів та властивостей темпераменту. Огляд теорії соціоніки, опис типів особистості та рекомендацій при професійному виборі для кожного з них.	Відео-лекція; Гра «Хто я?»; Методика визначення темпераменту; Методика визначення соціоністичного типу В.Гуленка
1.3. «Потреби, інтереси та цінності – мотиви для обрання професійного шляху»	Розкриття сутності основних потреб, інтересів та цінностей, їхнього значення для правильного професійного вибору. Шляхи підвищення мотивації.	Дискусія; Тест Голланда; Вправи для підвищення мотивації
Розділ 2. «Різнманіття світу професій»		
2.1. «Як не загубитися у світі професій?»	Характеристика професій відповідно до різних типологій. Знайомство з деякими із них.	Професіографічна екскурсія; Бесіда
2.2. «Сучасний трудовий ринок»	Визначення актуальної ситуації на ринку праці, її впливу на професійний вибір, важливості навчитися самостійно аналізувати зміни в цьому секторі економіки та підлаштовуватись до них	Дискусія; Імітаційно-ділова гра «Прес-конференція»

Питання психології

2.3. «Характеристика професії»	Розкриття понять «спеціальність» і «професія». Аналіз професій. Знайомство з професіограмами	Лекція; Складання професіограм; Презентації учасників результатів творчого завдання «Моя професія»
Розділ 3. «Складові професійного успіху»		
3.1. «Стресостійкість»	Розкриття сутності поняття «стрес», особливостей його впливу на організм людини, шляхів розвитку стійкості до нього. Набуття практичних навичок цілеспрямованого швидкого впливу на організм з метою зниження негативних наслідків стресу	Лекція; Методика визначення рівня стресостійкості; Дихальні вправи; Тренінг «Копінг-стратегії»
3.2. «Самопрезентація»	Визначення важливості навичок ділового спілкування, вміння дискутувати і переконувати. Усвідомлення особливостей самопрезентації особистості за рахунок зовнішнього вигляду та манери спілкування	Дискусія; Методика визначення рівня комунікативного контролю; Ігрові вправи «Співбесіда», «Мій перший робочий день»
3.3. «Життєве планування»	Ознайомлення з теоретичними основами життєвого планування в цілому, та поняттям «тайм-менеджменту» зокрема. Формування розуміння корисності «тайм-менеджменту» та відпрацювання його практичних навичок	Тренінг з тайм-менеджменту; Проективний твір «Я через 5, 10, 15 років»

Відповідно до профорієнтаційної мети, на заняттях особлива увага приділялась застосуванню таких методів та форм, як лекції та дискусії, що використовувались для ознайомлення школярів зі світом професій, сучасним ринком праці, змістом конкретних спеціальностей, особливостями функціональних обов'язків спеціалістів, а також шляхами здобуття освіти. Найефективнішими лекції виявились на початковому етапі курсу, коли старшокласники ще не достатньою мірою знайомі з різноманіттям професій, у них не сформовані вміння самостійно набувати профорієнтаційні знання, працювати з довідковою та професіографічною літературою.

Не менш корисними виявились проблемні методи, метою яких була активізація процесів мислення слухачів курсу, збереження інтересу до занять. Застосування цих методів спонукало школярів до аналітичної діяльності, побудові гіпотез та пошуку вирішення запропонованих проблем. Аналіз використання таких методів свідчить про те, що проблемний виклад навчального матеріалу разом з активізацією пізнавальної роботи старшокласників розширює їхнє уявлення щодо специфіки певних видів професійної діяльності, готує до труднощів, які можуть трапитись у її процесі.

Протягом занять також застосовувався метод бесіди, завдяки чому визначався рівень наявних знань про професії, а на основі отриманої інформації проводилась робота щодо розширення розуміння змісту певних понять, змісті професійної діяльності у конкретних сферах тощо. Зворотній зв'язок від учнів старших класів також допомагав ефективніше здійснювати керівництво розвитком їхніх професійних планів. Під час викладання курсу метод бесіди успішно застосовувався з метою засвоєння школярами теоретичних знань на основі наявного в них життєвого досвіду. Активізація когнітивної діяльності учасників здійснювалась за рахунок питань, які характеризувались логічною цілісністю, що надавало можливість робити адекватні висновки та узагальнення.

Особлива роль в курсі належала організації професіографічним екскурсіям для старшокласників, під час яких вони мали змогу відвідати Уманський національний університет імені Павла Тичини, а саме факультети іноземних мов, мистецтв, соціальної та психологічної освіти, філології та журналістики, а також інститут економіки та бізнес-освіти. Екскурсії проводились з метою поглиблення профорієнтаційних знань школярів щодо змісту багатьох спеціальностей, особливостей умов праці. У процесі організації екскурсій враховувалась

спрямованість професійних планів учнів старших класів. Після ознайомлення з професіями старшокласники мали відповісти на питання про кожну з них: «Який зміст спеціальності?», «Які умови праці працівників?», «Якими якостями повинен володіти спеціаліст для успішного виконання професійної діяльності?», «Де можна отримати відповідну освіту?» та інші.

Результативними під час занять виявились сюжетно-рольові та імітаційно-ділові ігри. Творча сутність ігрових дій, окрім збагачення емоційного та духовного життя, активізувала креативний підхід щодо реалізації ігрових ситуацій, сприяла розвитку пізнавального інтересу до професійного життя. Серед запропонованих ігор найбільшу зацікавленість та активність серед учнів старших класів викликали «прес-конференції», під час яких кожному учаснику надавалась певна роль відповідно до його професійного вибору, а потім «спеціалісти» спільно обговорювали певну проблему (глобальне потепління, економічну кризу, безробіття тощо) та пропонували різні шляхи її вирішення. Такі «прес-конференції» допомагали старшокласникам ефективніше проектувати етапи майбутньої професійної діяльності, свідомо поглиблювати уявлення про специфічні особливості обраної професії. Відповідність виконуваної ролі у грі особистісним професійним намірам сприяла збагаченню знань школярів про сутність професій, осмисленню мотивів їх вибору, набуттю вмінь співвідносити свої можливості та бажання з вимогами професії, тим самим розвиваючи різні аспекти їхніх професійних планів. Варто зазначити, що

застосування ігрового методу є найефективнішим у випадку, коли учасники вже набули певних теоретичних знань та у них наявні певні професійні наміри.

Виконання різноманітних індивідуальних та колективних творчих завдань стимулює творчий потенціал старшокласників, сприяє формуванню здатності до самостійного пошуку необхідної інформації. Найбільш цікавим і корисним школярі назвали завдання, яке полягало у підготовці презентації кожним учасником про певну спеціальність та виконувалось у вільній формі із застосуванням різних засобів для демонстрації (слайд-шоу, колаж на ватмані, уніформа тощо).

Висновки. Таким чином, програму курсу «Перші кроки у світі професій» розроблено з метою формування та розвитку професійних планів учнів старших класів. Вона передбачала застосування психодіагностичних методик для вияву ціннісних орієнтацій старшокласників, індивідуально-психологічних особливостей та можливостей; надання інформації про різноманіття професій, специфіку сучасного ринку праці, шляхи отримання освіти; формування вмінь аналізувати та співвідносити формулу професії й свого професійного плану. Відповідно до рівня підготовки школярів, їхніх вікових особливостей були обрані певні форми та методи викладання курсу, а саме лекції, дискусії, бесіди, сюжетно-рольові та імітаційно-ділові ігри, професіографічні екскурсії, а також індивідуальні та колективні творчі завдання.

Список використаних джерел

5. Головаха Є. І. (1988) Життєва перспектива і професійне самовизначення молоді. К.: Наукова думка. 142 с.
6. Бех М. І. (2010) Формування образу «Я — майбутній професіонал» у старшокласників у процесі професійної орієнтації: дис. ... канд. пед. наук. К. 229 с.
7. Професійна орієнтація старшокласників: теорія і практика (2009): науково-методичний посібник [для вчителів] / За ред. О. В. Мельника. К.: «Четверта хвиля». Вип. № 1. 230 с.
8. Ігнатова О. І. (2012) Система роботи школи-інтернату з професійного самовизначення старшокласників. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г. Вип. 16, кн. 3. 384 с.
9. Федун Л. М. (2009) Професійні домагання старшокласника: сутність, структура та рівні сформованості. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Педагогіка*. Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка. Вип. 87. С. 176-180.
10. <https://vseosvita.ua/user/id808502/blog/proforientatsiinyi-treninh-dlia-starshoklasnykiv-3-zaniattia-75465.html>
11. <https://super.urok-ua.com/trening-rozvitku-proforiyentatsiynih-znan-starshoklasnikiv-svit-profesiy-i-tviy-vibir/>
12. <https://naurok.com.ua/trening-pravilnyy-vibir-profesi--uspishne-maybutne-108298.html>

References

1. Golovaha Je. I. (1988) Zhittjeva perspektiva i profesijne samoviznachennja molodi [Life prospects and professional self-determination of young people]. K.: Naukova dumka. 142 s. (in Ukrainian).
2. Beh M. I. (2010) Formuvannja obrazu «Ja — majbutnij profesional» u starshoklasnikiv u procesi profesijnoi' orijentacii' [Formation of the image of «I am a future professional» in high school students in the process of professional orientation]: dis. ... kand. ped. nauk. K. 229 s. (in Ukrainian).
3. Profesijna orijentacija starshoklasnykiv: teorija i praktyka [Vocational guidance of high school students: theory and practice]: naukovo-metodychnyj posibnyk [dlja vchyteliv] / Za red. O. V. Mel'nyka. K.: «Chetverta hvylja». 2009. Vyp. № 1. 230 s. (in Ukrainian).
4. Ignatova O. I. (2012) Sistema roboti shkoli-internatu z profesijnogo samoviznachennja starshoklasnikiv [The system of work of a boarding school on professional self-determination of high school students]. *Teoretiko-metodychni problemi vihovannja ditej ta uchniv's'koi' molodi : zb. nauk. pr.* Kam'janec'-Podil's'kij : Vidavec' PP Zvolejko D.G. Vip. 16, kn. 3. 384 s. (in Ukrainian).
5. Fedun L. M. (2009) Profesijni domagannja starshoklasnika: sutnist', struktura ta rivni sformovanosti [Professional aspirations of high school students: essence, structure and levels of formation.]. *Naukovi zapiski Kirovograds'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu. Pedagogika.* Kirovograd: KDPU im. V. Vinnichenka. Vip. 87. S. 176-180. (in Ukrainian).
6. <https://vseosvita.ua/user/id808502/blog/proforientatsiyni-treninh-dlia-starshoklasnykiv-3-zaniattia-75465.html>
7. <https://super.urok-ua.com/trening-rozvitku-proforiyentatsiynih-znan-starshoklasnikiv-svit-profesiy-i-tviry-vibir/>
8. <https://naurok.com.ua/trening-pravilnyy-vibir-profesi--uspishne-maybutne-108298.html>

Summary

Olkhovetskyi S. *Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology, Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna*

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL PLANS OF HIGH SCHOOL STUDENTS

Introduction. *The modern Ukrainian labor market is characterized by a mismatch between supply and demand for many specialties, an orientation towards cooperation with foreign employers, as well as a shortage of people willing to master professions aimed at directly developing the state sector of the economy. In this regard, it is extremely difficult for high school students to make the right professional choice and form an adequate professional plan. In order to help high school students decide on their future profession and ways of obtaining it, it is necessary to implement psychological and pedagogical support, which will contribute to the acquisition of skills in schoolchildren to analyze their own personal characteristics, needs and values, requirements for a certain profession, as well as develop their skills to achieve success in future professional activities.*

Purpose *is to present an option of psychological and pedagogical support for the formation of professional plans of high school students in the form of a career guidance course.*

Methods - *psychodiagnostic methods, training, lectures, discussions, role-playing and simulation business games, professional excursions, etc.*

Originality. *Psychological and pedagogical support for the formation of professional plans for high school students can be carried out by developing and organizing the optional course "First steps in the world of professions", which contains information about various professions and occupational profiles of specific specialties, conversations, lectures, and social leisure activities saturated with career guidance material. The tasks of the proposed course were to determine the value orientations of the participants in connection with the choice of future professional activity; provision of an information base for the professional choice of high school students; formation of schoolchildren's knowledge and practical skills regarding self-analysis, analysis of professions, comparison of their abilities with the requirements of the profession, correction of options for professional choice; development of high school students' qualities and skills, which they need for future successful professional activities. The course program consisted of three sections: «Path to self-knowledge», «Diversity of the world of professions», «Components of professional success». Conducting classes required the use of career guidance methods and a wide range of methodological tools, namely psychodiagnostic methods, simulation-business games, trainings, problem situations, professional research and excursions, problematic presentation of material, conversations, etc.*

Conclusion. *The program of the course «First steps in the world of professions» was provided for the use of psychodiagnostic methods to reveal value orientations of high school students, individual psychological features and opportunities; provision of information about the variety of professions, the specifics of the modern labor market, ways of obtaining education; formation of skills to analyze and correlate the formula of the profession and one's professional plan. In accordance with the level of training of schoolchildren and their age characteristics, certain forms and methods of teaching the course were chosen, namely lectures, discussions, conversations, simulation-business games, professional excursions, as well as individual and collective creative tasks.*

Keywords: *psychological and pedagogical support; formation; professional plans; career guidance course; high school students.*

Received/Поступила: 26.07.23.